

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ШКВИР ОКСАНА ЛЕОНІДІВНА

УДК [371.134/.373.31]:001.891.3/5(043.3)

**ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ СТУПЕНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ПРОВЕДЕННЯ
ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Житомир – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
Дубасенюк Олександра Антонівна,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
Желанова Вікторія В'ячеславівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
професор кафедри теорії та історії педагогіки;

доктор педагогічних наук, професор
Кічук Надія Василівна,
Ізмаїльський державний гуманітарний
університет,
декан педагогічного факультету;

доктор педагогічних наук, старший науковий
співробітник,
Онищук Людмила Анатоліївна,
Інститут педагогіки Національної академії
педагогічних наук України,
головний науковий співробітник відділу
інновацій та стратегій розвитку освіти.

Захист дисертації відбудеться 15 травня 2018 р. о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.053.01 у Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, 2-й поверх, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті http://zu.edu.ua/avto_ped.html та в бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40.

Автореферат розіслано 14 квітня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. Л. Яценко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Поступове входження вищої національної освіти до європейського освітнього простору та концептуальні зміни у структурі й змісті вітчизняної загальної середньої освіти зумовлюють потребу в якісному оновленні системи ступеневої підготовки майбутніх учителів.

Провідні ідеї щодо ступеневої підготовки фахівців, які дозволяють переосмислити змістові орієнтири та процесуальні параметри професійної підготовки майбутніх учителів, базуються на положеннях законів України "Про освіту" (2017), "Про вищу освіту" (2014), Галузевої концепції розвитку неперервної педагогічної освіти (2013), Концепції розвитку освіти України на період 2015 – 2025 рр. (2014), Указу Президента України "Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року" (2013), проекту Концепції розвитку педагогічної освіти (2017).

Упровадження інноваційних підходів у вищій педагогічній освіті детермінує необхідність оновлення теоретичних і методичних засад ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів, що сприяє підвищенню їх статусу, здатності й готовності до виконання складних специфічних для початкової школи педагогічних функцій, виявленню того людського потенціалу, який забезпечує ефективність праці вчителя Нової української школи.

За останні роки відбулися суттєві зміни в системі початкової школи: затверджені нові Державні стандарти початкової освіти, створені варіанти нових навчальних програм і підручників, визначені об'єкти, функції, види контролю та критерії оцінювання навчальних досягнень молодших школярів. Водночас, в учнів початкових класів спостерігається тенденція зниження рівня мотивації до навчання. У багатьох першокласників виникають проблеми у процесі адаптації до школи, що супроводжується в окремих випадках негативним ставленням їх батьків до організації освітнього процесу у початковій школі. Адекватно реагувати на зміни може вчитель із високим рівнем розвитку дослідницьких якостей, знань та вмінь, що сприяє швидкому освоєнню нового інформаційного поля, дає можливість приймати нестандартні рішення, діяти творчо й ефективно. Тому важливою є переорієнтація ступеневої підготовки майбутнього вчителя з просвітництва до ролі дослідника, агента змін, здобувача ефективних засобів навчально-виховної роботи в інтересах дитини, про що наголошується в Концепції "Нова українська школа" (2016). Необхідність підготовки вчителя до проведення педагогічних досліджень у майбутній діяльності підтверджується і вимогами Державного стандарту вищої

педагогічної професійної освіти, що потребує високого рівня володіння навичками сучасних методів пошуку, обробки та використання інформації у фаховій діяльності.

Ступенева освіта майбутніх учителів початкової школи на сучасному етапі передбачає послідовну професійну підготовку у педагогічних закладах вищої освіти за певними рівнями (початковий, бакалаврський, магістерський), кожен з яких розглядається як окремо завершений цикл. На всіх рівнях вищої освіти повинна здійснюватися підготовка вчителів до проведення педагогічних досліджень. Однак сучасна система професійної освіти має певні недоліки: традиційний підхід до організації науково-дослідної роботи студентів, що використовується як додатковий вид діяльності; не простежується наступність змісту, форм і методів підготовки майбутніх учителів до проведення науково-педагогічних досліджень на кожному рівні вищої освіти; незначний обсяг часу, відведений на опанування теорії та методики організації педагогічних досліджень у педагогічних закладах вищої освіти; неузгодженість вимог щодо готовності майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень; переважання стандартних засобів стимулювання наукової діяльності. Все це загострює проблему професійного становлення молодого вчителя як дослідника. Тому актуальним є обґрунтування засад ступеневої підготовки майбутніх учителів до проведення педагогічних досліджень із урахуванням новітніх тенденцій сучасної вітчизняної та світової педагогіки.

Дослідженню проблем професійної підготовки фахівців в умовах ступеневої освіти приділялася належна увага, зокрема таким її аспектам, як от: методологічні основи ступеневої професійної підготовки фахівців у системі неперервної професійної освіти (І. Зязюн, В. Кремень, Н. Ничкало, С. Сисоєва та ін.); порівняльний аналіз ступеневої освіти за кордоном і в Україні (Н. Абашкіна, В. Козаков, Т. Кошманова, Л. Пуховська та ін.); організаційно-технологічні аспекти системи ступеневої професійної освіти (Г. Козлакова, В. Луговий, П. Сікорський та ін.); теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх учителів (О. Антонова, В. Бондар, С. Вітвицька, О. Дубасенюк, Н. Кузьміна та ін.); компетентнісно орієнтований підхід до підготовки майбутніх учителів (В. Беспалько, Л. Онищук, Л. Петровська, В. Петрук та ін.).

Науковцями проведено низку досліджень із проблем методології педагогічних досліджень (С. Гончаренко, В. Загвязинський, В. Краєвський, В. Полонський та ін.); підготовки майбутніх фахівців до науково-дослідної діяльності (П. Горкуненко, О. Приходько, Н. Яковлева та ін.); здійснення наукової діяльності у педагогічних закладах вищої освіти (В. Андреев, В. Моляко, В. Успенський та ін.).

На важливість проблеми підготовки майбутнього вчителя до дослідницької педагогічної діяльності вказує і зарубіжний досвід, висвітлений у працях українських (І. Задорожна, Л. Зязюн, М. Князян, Т. Кошманова та ін.) і зарубіжних (Л. Брайс, Г. Голм, Ч. Сяомань, С. Флоріо-Раейн та ін.) учених.

У наукових дослідженнях приділяється відповідна увага і професійній підготовці вчителів початкової школи: теоретичним та методологічним засадам підготовки майбутніх учителів початкової школи (К. Авраменко, В. Желанова, О. Мороз, О. Савченко та ін.); проблемам ступеневої освіти вчителів початкових класів (С. Власенко, І. Дарманська, Н. Казакова, Л. Хомич та ін.); особливостям підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення дослідницької роботи (Н. Кічук, Л. Коржова, С. Мартиненко та ін.).

Аналіз науково-педагогічних джерел свідчить про те, що накопичено значний досвід ступеневої підготовки вчителя та професійної підготовки вчителя початкових класів зокрема. Проте недостатньо вивченими залишаються механізми інтеграційної взаємодії навчальної та науково-дослідної діяльності студентів на різних етапах ступеневої освіти. Особливої уваги вимагає впровадження інноваційних технологій навчання, наукове обґрунтування системи ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень.

Також існує низка невідповідностей, подолання яких становитиме істотний теоретичний і практичний інтерес. Зокрема, виникає потреба у розв'язанні суперечностей теоретичного та методичного характеру, а саме *теоретичного* характеру між:

- державними вимогами до ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи і недостатнім рівнем реалізації принципів наступності та неперервності змісту, форм, методів підготовки майбутніх учителів до проведення педагогічних досліджень на початковому, бакалаврському та магістерському рівнях вищої освіти;

- соціальною потребою у вчителях початкової школи, здатних до дослідницької роботи, і відсутністю цілісної системи ступеневої підготовки до відповідної діяльності;

- доцільністю запровадження комплексного інтегративного підходу в сучасній професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів, що враховує ступеневу освіту, та домінуванням традиційних методів організації навчального процесу на кожному рівні вищої освіти.

Суперечності *методичного* характеру між:

– необхідністю готувати педагогічні кадри, спроможні здійснювати педагогічні дослідження, і недостатньою розробленістю комплексу методичних засад забезпечення такої підготовки в умовах ступеневої освіти;

– прагненням учителів початкових класів до дослідницької діяльності та недосконалістю системи знань, умінь та навичок організації, проведення й оформлення результатів педагогічних досліджень.

Отже, необхідність розв'язання означених суперечностей, об'єктивна потреба й соціальна значущість процесу вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів, недостатня теоретична і практична розробленість проблеми в умовах ступеневої освіти зумовили вибір теми дослідження: **"Теоретичні і методичні засади ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень"**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в межах комплексних наукових тем: "Формування професійної компетентності майбутніх учителів в умовах європейської інтеграції", яка розробляється кафедрою педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка (державний реєстраційний номер РК № 0110U002110); "Професійна ступенева підготовка педагогів початкової ланки освіти" – кафедрою педагогіки Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (державний реєстраційний номер РК № 0107U003323), та плану наукової роботи Регіональної лабораторії ступеневої підготовки педагогів початкової ланки освіти Інституту педагогіки і психології професійної освіти НАПН України. Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (протокол № 11 від 25. 11. 2009 р.) та узгоджено у Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 9 від 21. 12. 2010 р.).

Мета дослідження – на основі цілісного наукового аналізу розробити й теоретично обґрунтувати теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень в умовах ступеневої освіти.

Відповідно до мети визначено основні **завдання дослідження**:

1. Здійснити історико-педагогічний аналіз розвитку системи ступеневої підготовки майбутнього вчителя початкових класів.

2. Проаналізувати творчий доробок вітчизняних і зарубіжних учених щодо підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення

педагогічних досліджень та конкретизувати понятійно-категоріальний апарат дослідження.

3. Окреслити специфіку дослідницької діяльності вчителя та розробити професіограму вчителя-дослідника початкової школи.

4. Обґрунтувати концептуальні засади ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень.

5. Визначити критерії та показники готовності майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень, за допомогою яких встановити рівні такої готовності.

6. Обґрунтувати модель, визначити педагогічні умови ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень та експериментально перевірити їх ефективність.

7. Розробити навчально-методичне забезпечення ступеневої підготовки майбутніх учителів до проведення педагогічних досліджень у початковій школі.

8. Охарактеризувати варіативні моделі ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів в умовах ступеневої освіти.

Предмет дослідження – теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень.

Провідна ідея дослідження. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень є складовою цілісної моделі підготовки і розглядається як педагогічна система, яка включає мету, завдання, методологічні підходи, принципи, компоненти, умови та результат підготовки, що дозволить на професійному рівні науково і творчо підходити до розв'язання проблем освітнього процесу початкової школи. Підготовка майбутнього фахівця до роботи у досліджуваній сфері має здійснюватися шляхом інтеграції системного, професіографічного, аксіологічного, компетентнісного, дослідницького, особистісного, технологічного і задачного підходів, які у своїй єдності визначають методологічні засади дослідження.

Концепція дослідження. Процес підготовки майбутнього вчителя залежить від конкретних історичних умов і рівня розвитку тієї чи іншої цивілізації. Ця ідея розглядається в контексті того, що цивілізація відображає органічну сукупність соціально-економічних і культурних характеристик суспільства, досягнутий рівень продуктивних сил, спосіб взаємодії людини з навколишнім світом. Перехід від освітньої парадигми індустріального суспільства до зразків постіндустріального суспільства зумовив виникнення нового компоненту змісту освіти – наукова освіта та загальноосвітньої

тенденції – прагнення практичних працівників, зокрема вчителів, до дослідницької діяльності.

Мета роботи, її науково-теоретичні засади, складні інтегративні особливості процесу професійної підготовки вчителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень зумовили розроблення концептуальних засад дослідження, які потребують обґрунтування на методологічному, теоретичному і методичному рівнях наукового пошуку.

Методологічний концепт відображає взаємодію та взаємозв'язок фундаментальних наукових підходів до вивчення проблеми, що були застосовані під час дослідження, зокрема: системний, діяльнісний, компетентнісний, аксіологічний, технологічний.

Системний підхід уможливив аналіз процесу професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів із позицій цілісності, сприяв розкриттю етапів ступеневої підготовки та виявленню механізмів їх взаємозв'язків і взаємовпливів.

Підготовка майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень розглядається як необхідна умова ефективної підготовки майбутнього конкурентоздатного, професійнокомпетентного фахівця. Вона здійснюється за відповідними рівнями (початковий (короткий цикл), перший (бакалаврський) та другий (магістерський)), на кожному з яких визначається специфічною метою, змістом, формами і методами її реалізації та забезпечується на основі логічного зв'язку й неперервності.

Діяльнісний підхід передбачає визнання діяльності вирішальним засобом професійного становлення майбутнього вчителя як дослідника, створення умов для активної позиції студента, відбір способів активізації навчально-пізнавальної діяльності на кожному етапі ступеневої підготовки.

Компетентнісний підхід відображає інтегральний прояв професіоналізму, в якому поєднуються елементи професійної і загальної культури (рівень освіченості, достатній для самоосвіти і самостійного вирішення пізнавальних проблем), досвіду педагогічної діяльності та педагогічної творчості, що конкретизується у певній системі знань, умінь, готовності до проведення педагогічних досліджень.

Аксіологічний підхід визначає ціннісні орієнтири у підготовці вчителя-дослідника. Він передбачає визнання особистості учня як найвищої цінності суспільства. Відповідно підготовку майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень спрямовуємо на усвідомлення єдності траєкторії навчального та особистісного розвитку кожного учня.

Технологічний підхід включає систему дій викладача та студентів, спрямованих на досягнення визначеної мети шляхом послідовного та неухильного виконання певних навчальних дій в умовах оперативного зворотного зв'язку. Технології підготовки майбутнього вчителя до дослідницької діяльності передбачають чіткі процесуальні характеристики, застосування яких забезпечує досягнення запланованого результату.

Теоретичний концепт ґрунтується на аналізі провідних теорій, ідей, концепцій, визначенні дефініцій, покладених в основу розуміння проблеми дослідження, наукового опису фактів і явищ, їх аналізу, узагальнення і синтезу; виявленні основних підходів до формування готовності у майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень (професіографічний, дослідницький, особистісний, задачний).

Професіографічний підхід уможливив розробку моделі вчителя-дослідника, яка є основою у визначенні оптимального змісту, форм та методів підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень.

Дослідницький підхід відображає реалізацію моделі навчальної діяльності студентів – "навчання через дослідження", яке розглядається не лише як додатковий вид діяльності, а є інтегрованим у навчання і сприймається як головний механізм формування індивідуальної траєкторії професіонального становлення майбутнього вчителя-дослідника.

Особистісний підхід забезпечує орієнтацію при конструюванні та реалізації професійної підготовки на особистість як мету, суб'єкт, результат і головний критерій його ефективності. Він передбачає визнання унікальності особистості, її інтелектуальної і моральної свободи, права на повагу; вимагає створення у процесі підготовки майбутніх учителів-дослідників відповідних умов для розвитку здібностей до наукової роботи і творчого потенціалу особистості.

Задачний підхід сприяє розвитку у студентів педагогічного мислення, пізнавального інтересу до майбутньої професійної діяльності, формуванню дослідницьких умінь та якостей шляхом виконання педагогічних дослідницьких задач.

Методичний концепт дослідження передбачає розроблення та експериментальну апробацію моделі ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень, упровадження сучасних технологій професійної підготовки вчителів початкових класів і методики визначення ефективності цього процесу.

Провідна ідея та основні положення концепції стали підґрунтям для формування **загальної гіпотези**, яка полягає в тому, що ефективність ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень значно підвищиться за умов реалізації науково обґрунтованої концептуальної моделі та навчально-методичного забезпечення ступеневої підготовки майбутніх учителів до проведення педагогічних досліджень у початковій школі.

Загальна гіпотеза конкретизована в низці часткових припущень, що якісна ступенева підготовка майбутнього вчителя початкових класів до проведення педагогічних досліджень можлива за умов:

- урахування вітчизняного і зарубіжного досвіду такої діяльності;
- побудови та запровадження авторської моделі ступеневої підготовки майбутніх учителів молодших школярів до проведення педагогічних досліджень;
- удосконалення змісту, форм та методів професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи на основі реалізації принципів наступності та професійної спрямованості;
- підвищення рівня розвитку педагогічного мислення студентів шляхом використання педагогічних дослідницьких задач;
- забезпечення навчально-методичного супроводу підготовки майбутніх учителів початкових класів.

На різних етапах дослідної роботи з метою розв'язання поставлених завдань і перевірки гіпотези було використано комплекс **методів дослідження**:

- теоретичні – вивчення наукової літератури, нормативних та інструктивно-методичних документів, документації з метою з'ясування стану досліджуваної проблеми, визначення методологічних підходів, педагогічних умов та педагогічних технологій у підготовці майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень; аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, моделювання, що дало змогу охарактеризувати понятійно-термінологічний апарат, виокремити основні компоненти професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, розробити професіограму та модель ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів у визначеному напрямі, виокремити критерії та показники відповідної готовності майбутніх учителів початкової школи;
- емпіричні – спостереження, бесіди, анкетування, вивчення продуктів діяльності студентів, вивчення й узагальнення педагогічного досвіду з метою вивчення результатів навчальної діяльності студентів; педагогічний експеримент (діагностичний, формувальний та контрольний етапи), що дало

змогу перевірити ефективність моделі ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень;

– математичні та статистичні методи – порівняльні методи, кількісний та якісний аналіз використовували для перевірки достовірності результатів дослідження і визначення ефективності впровадження розробленої моделі.

Організація дослідження. Дослідження здійснювалося впродовж 2009 – 2018 років і передбачало кілька етапів науково-педагогічного пошуку.

На першому – теоретико-аналітичному етапі (2009 – 2010 рр.) – здійснено системний аналіз наукової та навчально-методичної літератури з проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень в умовах ступеневої освіти; вивчено вітчизняний та зарубіжний досвід підготовки означених фахівців; виявлено суперечності між сучасною практикою підготовки майбутніх учителів початкових класів та ефективністю їх дослідницької діяльності в реальних умовах; сформульовано тему, визначено мету, гіпотезу, завдання дослідження; розроблено його програму; визначено експериментальну базу.

На другому – констатувально-пошуковому етапі (2011 – 2012 рр.) – з'ясовано сучасний стан проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень; обґрунтовано модель ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень; визначено критерії, показники і рівні готовності майбутніх учителів початкових класів у визначеному напрямі; розроблено навчально-методичні матеріали для проведення формувального етапу експерименту.

На третьому – формувальному етапі (2013 – 2016 рр.) – здійснено дослідно-експериментальну перевірку гіпотези, концептуальних положень дослідження; апробовано модель ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень; експериментально встановлено ефективність використання концептуальної моделі та навчально-методичного забезпечення;

На четвертому – завершально-узагальнюючому етапі (2017 – 2018 рр.) – систематизовано результати формувального етапу експерименту; сформульовано загальні висновки та рекомендації щодо впровадження результатів дослідження; визначено подальші перспективи наукового пошуку.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальну роботу було проведено в Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського, Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Луганському національному університеті імені Тараса Шевченка,

Рівненському державному гуманітарному університеті, Харківській гуманітарно-педагогічній академії, Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії. В експериментальній роботі на різних етапах брали участь 922 студенти, 34 викладачі педагогічних закладів вищої освіти факультету початкової освіти та 426 учителів початкових шкіл м. Хмельницького, Хмельницької області, м. Житомира та Житомирської області.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

- *вперше* виділено та проаналізовано етапи розвитку ступеневої освіти майбутніх учителів початкових класів на теренах України (ідейно-організаційний, початковий, чотириступеневий, триступеневий); теоретично обґрунтовано концепцію та розроблено модель ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень, яка охоплює цільовий (мета, завдання етапів підготовки), концептуальний (методологічні підходи, принципи), ціннісно-мотиваційний (цінності, мотиви), змістовий (зміст освіти), операційно-діяльнісний (форми, методи, прийоми, технології навчання, форми науково-дослідної роботи), результативний (критерії, рівні готовності) блоки; розроблено професіограму вчителя-дослідника початкової школи; визначено критерії, показники та проаналізовано рівні сформованості готовності майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень (репродуктивний, конструктивний, творчий); охарактеризовано варіативні моделі ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів (професійно-практична, професійно-теоретична);

- *удосконалено* змістові характеристики поняттєво-категоріального апарату дослідження, базові поняття якого розглядаються як дієвий світоглядно-методологічний засіб його пізнання; уточнено сутність понять "ступенева підготовка майбутнього вчителя початкових класів до проведення педагогічних досліджень", "готовність майбутнього вчителя до проведення педагогічних досліджень";

- *подальшого розвитку набули* наукові положення щодо ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів; педагогічні умови та методи ефективного формування готовності майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень; положення щодо навчально-методичного забезпечення системи ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Практичне значення дослідження полягає в поетапному впровадженні моделі ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи до

проведення педагогічних досліджень, відповідних засобів діагностики рівнів сформованості готовності майбутніх фахівців початкової освіти до проведення педагогічних досліджень; розробленні та апробації спеціального курсу "Методика педагогічного дослідження у початковій школі" для студентів спеціальності "Початкова освіта", навчальних посібників "Актуальні проблеми початкової школи" (з грифом МОН України) для студентів магістерського рівня вищої освіти, "Методика педагогічного дослідження у початковій школі: теорія та практика", методичних посібників "Опорно-інструктивні матеріали до написання та захисту курсових і дипломних робіт" (у співавторстві з Г. Дудчак) для студентів бакалаврського та магістерського рівнів вищої освіти, "Методичні рекомендації до виконання дослідницьких завдань майбутніми вчителями початкових класів під час педагогічної практики".

Основні положення, результати і висновки проведеного дослідження можуть бути використані при розробці стандартів фахової підготовки вчителів початкових класів, психолого-педагогічного супроводу освітнього процесу у педагогічних закладах вищої освіти, методичних матеріалів, що забезпечують реалізацію Болонської конвенції; при проведенні занять у педагогічних закладах вищої освіти у процесі підготовки студентів спеціальності "Початкова освіта", системі післядипломної педагогічної освіти; при розробці критеріїв та показників рівнів готовності майбутніх учителів до проведення педагогічних досліджень органами управління освітою, адміністрацією закладів середньої освіти для оцінювання рівня дослідницької компетентності педагогів під час атестації.

Упровадження результатів дослідження здійснено в освітній процес Харківської гуманітарно-педагогічної академії (довідка про впровадження № 01-13/167 від 06. 02. 2017 р.); Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка про впровадження № 01/10-324 від 04. 04. 2017 р.); Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка про впровадження № 1/219 від 05. 04. 2017 р.); ДЗ "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка" (довідка про впровадження № 1/524 від 13. 04. 2017 р.); Рівненського державного гуманітарного університету (довідка про впровадження № 77 від 19. 04. 2017 р.); Київського університету імені Бориса Грінченка (довідка про впровадження № 84-н від 17. 05. 2017 р.); Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка про впровадження № 06/23 від 18. 05. 2017 р.); Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка про впровадження № 549 від 23. 10. 2017 р.).

Особистий внесок здобувача в опублікованому методичному посібнику "Опорно-інструктивні матеріали до написання та захисту курсових і дипломних робіт" (2012 р.), підготовленому у співавторстві з Г. Дудчак, полягає у висвітленні загальних рекомендацій до написання курсових та дипломних робіт (розділ 2) та підготовки до захисту наукової роботи в умовах ступеневої освіти (розділ 3).

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження доповідалися на науково-практичних конференціях, круглих столах та педагогічних читаннях різного рівня, зокрема *міжнародних*: "Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: дошкілля – початкова школа" (Хмельницький, 2011, очна), "Творческая личность: технологии и методики ее развития" (Оренбург, 2013, очна), "Незалежність республіки Польща, незалежність України – шлях до євроінтеграції" (Хмельницький, 2014, очна), "Забезпечення якісної підготовки майбутніх бакалаврів дошкільної освіти в процесі використання сучасних технологій" (Хмельницький, 2015, заочна), "Реалії та перспективи євроінтеграційного розвитку післядипломної педагогічної освіти України" (Ужгород, 2015, очна), "Проблеми фахової підготовки вчителя початкової школи в контексті становлення нової української школи" (Київ, 2016, очна), "Підготовка майбутнього педагога до професійної діяльності в умовах трансформації суспільного устрою та інтегрування України в Європейський освітній простір" (Івано-Франківськ, 2016, очна), "Формування професійної майстерності майбутніх фахівців в умовах освітньо-виховного середовища вищого навчального закладу" (Житомир, 2016, очна), "Наукова школа академіка І. А. Зязюна у його соратниках та учнях" (Харків, 2017, очна), "Професійна підготовка фахівців в умовах неперервної освіти: креативний підхід" (Житомир, 2017, очна); *всеукраїнських*: "Педагогічні читання пам'яті М. М. Дарманського" (Хмельницький, 2010 – 2015, очна), "Практично-професійна підготовка майбутніх педагогів в контексті модернізації вищої школи" (Харків, 2011, очна), "Історико-педагогічні дослідження в Україні: сучасний стан та тенденції" (Хмельницький, 2013, очна), "Джерельна та історіографічна основа сучасних історико-педагогічних досліджень" (Хмельницький, 2013, очна), "Актуальні проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах гуманізації вищої освіти" (Хмельницький, 2014 – 2015, очна), "Сучасні історико-педагогічні дослідження в Україні" (Хмельницький, 2015 – 2016, очна), "Підготовка конкурентоздатного фахівця початкової освіти в контексті реалізації Концепції "Нова українська школа" (Луцьк, 2017, очна); *регіональних*: "Формування професійної компетентності педагогів в умовах

упровадження Державного стандарту початкової освіти" (Хмельницький, 2015, очна), "Модернізація роботи науково-практичної та методичної служб системи післядипломної педагогічної освіти в контексті реформування освіти України" (Хмельницький, 2015, очна); "Педагогічна практика як перша ланка практичного засвоєння педагогічної професії" (Хмельницький, 2016, заочна); "Підготовка вчителя Нової української школи: проблеми та шляхи їх вирішення" (Хмельницький, 2017, заочна); *регіональних науково-практичних семінарах*: "Інноваційні технології як основа професійного становлення особистості" (Хмельницький, 2017, очна), "Засади розвитку української освіти в контексті Концепції "Нова українська школа" (Хмельницький, 2017, очна).

Результати дослідження апробовано у ході керівництва курсовими, дипломними, магістерськими роботами студентів. Висновки дисертаційної роботи доповідалися на засіданнях вченої ради, кафедри педагогіки, міжкафедральних семінарах у Хмельницькій гуманітарно-педагогічній академії.

Публікації. Основні результати дослідження відображено в 43 наукових працях, із яких 42 – одноосібні. Серед них: 1 монографія, 2 навчальних посібники (1 із грифом МОН України), 2 методичних посібники, 20 статей, опублікованих у провідних фахових виданнях України, 4 – у закордонних виданнях, 11 – у збірниках наукових праць та матеріалах конференцій, 3 тези у збірниках матеріалів круглого столу та науково-практичних конференцій.

Кандидатську дисертацію на тему "**Підготовка майбутніх учителів початкової школи до класного керівництва**" (спеціальність 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти) захищено в Житомирському державному університеті імені Івана Франка в 2004 році, її матеріали у тексті докторської дисертації не використовувалися.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 572 сторінки, з них 398 сторінок основного тексту. У списку використаних джерел подано 512 найменувань (із них 38 – іноземною мовою) на 46 сторінках. Робота містить 56 таблиць, 20 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність дослідження обраної проблеми, визначено його мету та завдання, об'єкт, предмет, гіпотезу, методи дослідження; розкрито його наукову новизну, теоретичне та практичне значення; висвітлено відомості про апробацію та впровадження результатів у практику діяльності закладів вищої освіти.

У першому розділі – **"Ступенева підготовка майбутнього вчителя початкових класів як об'єкт дослідження"** – здійснено історико-педагогічний аналіз розвитку системи ступеневої освіти майбутніх учителів початкових класів; визначено особливості ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи за кордоном; висвітлено методологічні підходи до розгляду досліджуваного феномена.

На основі вивчення наукової літератури та державних документів про освіту з'ясовано, що серед стратегічних завдань реформування вищої педагогічної освіти пріоритетним визначається перехід до гнучкої, динамічної ступеневої системи підготовки фахівців, зокрема початкової школи. Встановлено чотири етапи розвитку ступеневої освіти майбутніх учителів початкових класів та з'ясовано їх особливості. Перший (ідейно-організаційний) – кінець XVIII – початок XX ст. – вирізняється створенням перших вітчизняних закладів для підготовки майбутніх учителів, виникненням педагогічних ідей щодо організації системи ступеневої підготовки учителів для народних шкіл. Другий етап (початковий) – 1917 – 1990 рр. – характеризується становленням ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів, створенням різних типів навчальних закладів на базі повної та неповної загальної середньої освіти, розробкою відповідного навчально-методичного забезпечення. Третій етап (чотириступеневий) – 1991 – 2013 рр. – визначається переходом до чотириступеневої системи підготовки майбутніх учителів початкових класів за такими освітньо-кваліфікаційними рівнями, як "молодший спеціаліст", "бакалавр", "спеціаліст", "магістр"; розробкою різних моделей її реалізації та відповідного навчально-методичного забезпечення. Четвертий етап (триступеневий) – 2014 – 2017 рр. – характеризується трансформацією чотириступеневої системи підготовки майбутніх учителів початкових класів у триступеневу: "молодший бакалавр", "бакалавр", "магістр". Уточнено, що в нашій країні історично склалися дві моделі ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів: на базі неповної та повної загальної середньої освіти.

Здійснено аналіз ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи в країнах далекого зарубіжжя (США, Англія, Шотландія, Франція, Німеччина, Японія) і країн ближнього зарубіжжя (Росія, Польща), які одним із пріоритетних напрямів розвитку вищої професійної освіти визначають ступеневу підготовку фахівців. Окреслено спільні риси ступеневої підготовки майбутніх учителів за кордоном: двоступеневість ("бакалавр", "магістр"); максимальна наступність та перспективність освітніх програм різних ступенів,

їх взаємна інтеграція; визначення основних типів вищих педагогічних закладів освіти – коледж та університет (з пріоритетом коледжів).

Обґрунтовано методологічні підходи до ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів: загальнонаукові, що визначають стратегічні напрями ступеневої підготовки (системний, діяльнісний, синергетичний) та конкретнонаукові, які визначають ціннісні орієнтири у ступеневій підготовці (гуманістично орієнтовані (особистісний, аксіологічний, акмеологічний) та професійно орієнтовані (компетентнісний, технологічний та задачний)).

У другому розділі – **"Теоретичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень"** – охарактеризовано базові поняття дослідження; проаналізовано творчий доробок вітчизняних і зарубіжних учених щодо підготовки майбутніх учителів початкових класів у визначеному напрямі; окреслено специфіку дослідницької діяльності вчителя початкових класів; розроблено професіограму вчителя-дослідника початкової школи.

Проаналізовано базові поняття дослідження та класифіковано їх за трьома групами: поняття, що розкривають сутність та специфіку ступеневої підготовки фахівців початкової освіти ("підготовка", "професійна підготовка", "ступенева освіта", "ступенева підготовка майбутнього вчителя"); поняття, що характеризують дослідницьку діяльність учителя ("дослідницька педагогічна діяльність", "науково-дослідна педагогічна діяльність", "педагогічні дослідження"); поняття, які об'єднують дві попередні групи і розкривають предмет дослідження ("підготовка майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень", "готовність майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень", "ступенева підготовка майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень").

З'ясовано, що ступенева підготовка майбутніх учителів – це цілісна система послідовних, взаємодоповнюючих етапів здобуття вищої педагогічної освіти, кожен із яких є логічним продовженням попереднього та вирізняється метою, завданнями, змістом, методичним забезпеченням, присудженням відповідного ступеня вищої освіти й забезпечує неперервний загальнокультурний і професійно-особистісний розвиток майбутнього вчителя, можливість його подальшого навчання, переходу до нової якості підготовки.

З позицій системного та компетентнісного підходів доведено, що ступенева підготовка майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень – це спеціально організований освітній процес в умовах ступеневої освіти, спрямований на формування у майбутніх учителів

початкових класів необхідного рівня готовності до визначеного виду діяльності. Виявлено, що показником якості підготовки майбутніх учителів початкових класів є відповідна готовність до проведення педагогічних досліджень, яка тлумачиться як інтегральне особистісне утворення, професійна здатність до дослідницької педагогічної діяльності, що включає ціннісно-мотиваційний (потреба в пошуковій діяльності, дослідницький інтерес), когнітивний (дослідницькі знання, педагогічне мислення) та операційно-діяльнісний (дослідницькі вміння) компоненти, що забезпечують ефективність розв'язання на науковій основі навчально-виховних проблем у початковій школі та саморозвиток у майбутній професійній діяльності.

На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури та державних документів окреслено роль і значення дослідницької діяльності вчителя початкових класів. Доведено, що вона виконує особливу інтегруючу функцію, що зумовлює актуальність дослідження сфери вищої професійної освіти майбутнього вчителя в аспекті її оптимізації. З'ясовано шляхи підготовки майбутніх учителів до проведення педагогічних досліджень: розвиток у студентів потреби в самостійній дослідницькій діяльності, педагогічного мислення; формування системи дослідницьких знань та вмінь у контексті загальної професійної підготовки; організація аудиторної та позааудиторної науково-дослідної роботи.

Грунтуючись на дослідженнях представників діяльнісного підходу з'ясовано, що організація навчальної діяльності студентів повинна більш повно моделювати їх майбутню самостійну діяльність, мати дослідницький характер.

На основі вивчення зарубіжного досвіду підготовки майбутніх учителів до проведення педагогічних досліджень окреслено такі спільні риси: практична спрямованість підготовки, індивідуалізація навчання, вироблення у студентів власної позиції, розвиток мобільності, творчості та критичності мислення, умінь встановлювати партнерські стосунки в колективі, опора на екзистенційний досвід студентів. Визначено низку методів, які уможливають розвиток творчих здібностей кожної особистості, її здатності до індивідуальної та колективної наукової праці, оволодіння нею дослідницькими знаннями та вміннями: підготовка портфоліо, створення проєктів, мікрОВикладання, пропедевтичне ознайомлення студентів з технікою дослідницької роботи, творчі роботи у вигляді есе, метод кейсів, постановка проблемних питань тощо.

Уточнено сутність дослідницької функції вчителя початкових класів, яка полягає у самостійній пошуково-творчій діяльності вчителя, що здійснюється з використанням методів педагогічного дослідження з метою створення

сприятливих умов для розвитку й саморозвитку учня й відповідного вдосконалення освітнього процесу в початковій школі. Окреслено мету, завдання та форми дослідницької діяльності вчителя початкової школи.

Конкретизовано професіограму вчителя-дослідника початкової школи, яку можна представити у вигляді уявного образу вчителя з головними кваліфікаційними характеристиками (особистісними та діяльнісно-рольовими). Доведено, що дослідницькі знання й уміння слугують діяльнісно-рольовими характеристиками вчителя-дослідника, дослідницькі якості та педагогічне мислення є особистісними характеристиками. Визначено низку основних дослідницьких якостей, знань та вмінь, якими має володіти вчитель початкових класів.

У третьому розділі – **"Концептуальні положення ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень"** – розроблено концепцію ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень, авторську модель та педагогічні умови досліджуваного процесу; проаналізовано сучасний стан ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи у визначеному напрямі; встановлено відповідні критерії, показники та рівні досліджуваної готовності.

Обґрунтовано концептуальні засади ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень: підготовка до дослідницької діяльності входить у загальний контекст формування цілісної структури професійної діяльності вчителя початкових класів; поетапний професійно-особистісний розвиток майбутніх фахівців відповідно до рівнів вищої освіти (початковий, бакалаврський, магістерський); результатом професійної підготовки студентів упродовж навчання у закладі вищої освіти на кожному рівні вищої освіти є готовність до проведення педагогічних досліджень; методологічними підходами до ступеневої підготовки майбутніх учителів визначено системний, діяльнісний, аксіологічний, компетентнісний, професіографічний, дослідницький, особистісний, технологічний, задачний; урахування в процесі підготовки майбутніх учителів початкових класів теорії І. Павлова про біологічну природу дослідницької діяльності; упровадження моделі навчальної діяльності "навчання через дослідження", коли дослідження інтегрується в навчання і сприймається як головний механізм формування індивідуальної траєкторії професійного становлення студента.

Метою концепції визначено поступову і систематичну реалізацію структурно-компонентної моделі ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень (рис. 1).

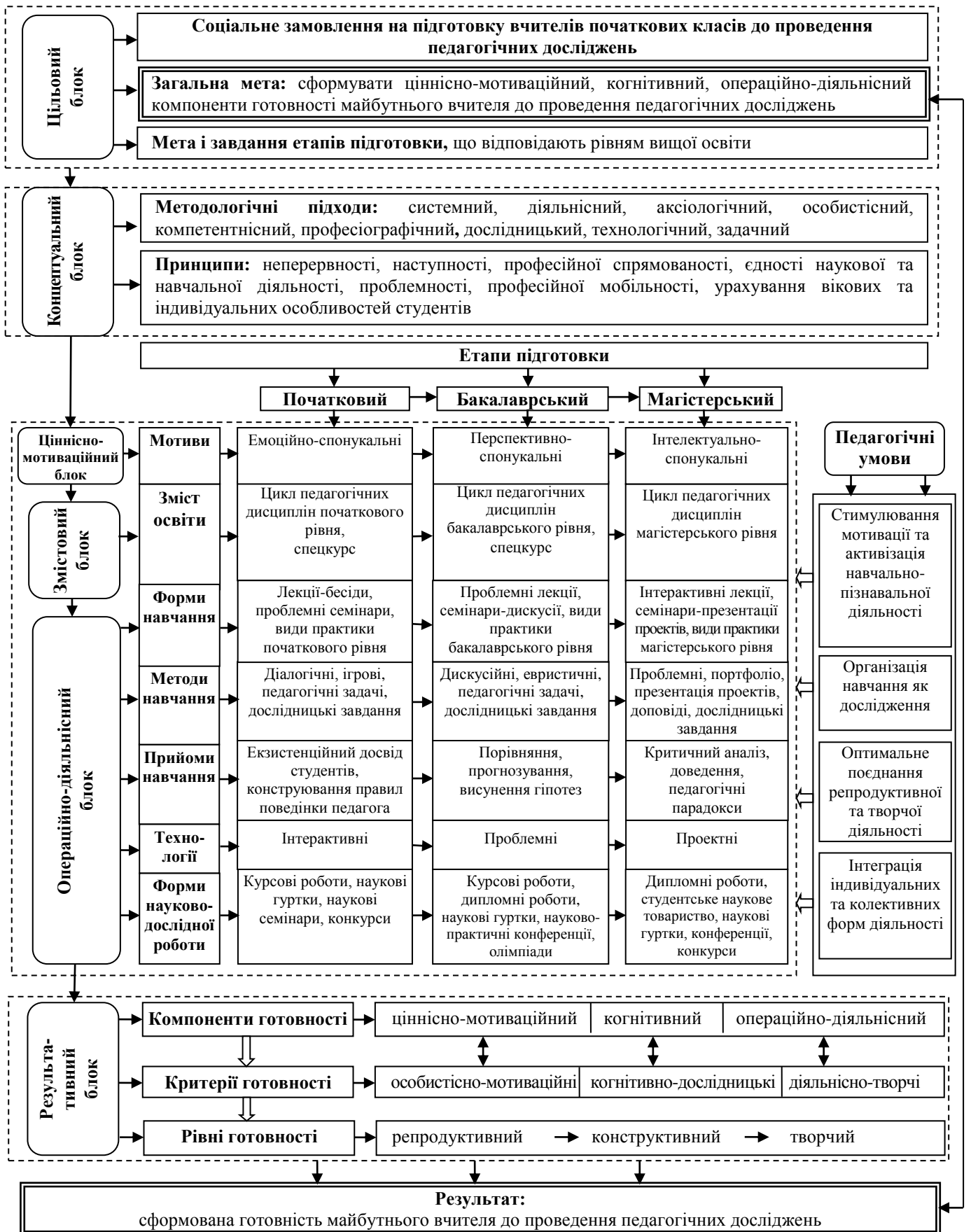

Рис. 1 Модель ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень

Авторська модель розглядається як комплекс взаємопов'язаних компонентів педагогічного процесу на кожному рівні вищої освіти, що забезпечує формування у студентів готовності до проведення педагогічних досліджень. Відповідно до рівнів вищої освіти основними етапами підготовки визначено початковий, бакалаврський та магістерський.

Обґрунтовано блоки ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень: цільовий, концептуальний, ціннісно-мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний та результативний. Ціннісно-мотиваційний блок передбачає формування ціннісного ставлення до педагогічної діяльності загалом і до дослідницької, зокрема, як її провідної функції; вироблення у студентів позитивної мотивації до проведення педагогічних досліджень та особистісних якостей. Охарактеризовано провідні мотиви навчання (емоційно-спонукальні, перспективно-спонукальні та інтелектуально-спонукальні). Змістовий блок – розробку системи дослідницьких знань, конкретизацію сутності та змісту дослідницької діяльності вчителя початкових класів, розвиток педагогічного мислення. Операційно-діяльнісний блок – оволодіння студентами дослідницькими діями, удосконалення способів проведення педагогічних досліджень, вироблення дослідницьких умінь та педагогічного досвіду. Результативний блок включає компоненти, критерії та рівні готовності до проведення педагогічних досліджень.

На кожному етапі підготовки передбачено використання активних форм, методів та прийомів навчання, особистісно орієнтованих педагогічних технологій, форм науково-дослідної роботи студентів.

Уточнено зміст поняття "педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень", що тлумачиться як сукупність обставин об'єктивного та суб'єктивного характеру, які прискорюють процес досягнення мети: формування ціннісно-мотиваційного, когнітивного та операційно-діялісного компонентів готовності до дослідницької діяльності.

Визначено педагогічні умови, що забезпечують функціонування системи ступеневої підготовки та ефективне формування компонентів готовності до проведення педагогічних досліджень: стимулювання мотивації навчання та активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів; організація навчання через дослідження; оптимальне поєднання репродуктивної та творчої діяльності; інтеграція індивідуальних та колективних форм діяльності. Зазначено, що стимулювання мотивації та активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів передбачає використання активних форм та методів, спрямованих на розвиток у них потреби в пошуковій активності, пробудженні

орієнтаційно-дослідницького рефлексу. Організація навчання через дослідження визначається створенням простору для самостійної діяльності майбутнього вчителя, суб'єктивним відкриттям ним нових знань, супроводом студентів у процесі набуття професійних умінь та досвіду. Оптимальне поєднання репродуктивної та творчої діяльності в межах дослідження тлумачиться як комплекс завдань, який відповідає висхідному просуванню майбутнього вчителя. Доведено, що для студентів із низьким рівнем сформованості навчально-пізнавальної діяльності на перших етапах переважно використовується репродуктивний тип завдань, а на старших – творчий, що забезпечує позитивну динаміку розвитку особистості. Інтеграція індивідуальних та колективних форм діяльності студентів сприяє підготовці майбутніх учителів початкових класів до різних напрямів дослідницької роботи. Простежено взаємозв'язок особистісного просування окремого суб'єкта освітнього процесу як умови розвитку студентського колективу. Роль викладача полягає в організації колективно-індивідуальних форм навчання: індивідуальних, парних, групових та колективних.

Проаналізовано традиційну систему ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень. Виявлено недоліки означеної підготовки: неповною мірою сформоване у студентів мотиваційне ставлення до дослідницької діяльності, неусвідомлена важливість розвитку системи дослідницьких знань та вмінь; недостатня увага приділяється стимулюванню науково-дослідної роботи студентів; переважають репродуктивні форми та методи навчання. Зазначено, що вчителі початкової школи у процесі дослідницької діяльності відчують значні труднощі під час аналізу й узагальнення власного досвіду роботи, теоретичного обґрунтування педагогічних знахідок, прогнозування труднощів та результатів навчально-виховної роботи, проектування змін з метою вдосконалення освітнього процесу, використання інноваційних технологій навчання та виховання. З'ясовано, що основною причиною труднощів є відсутність у молодого вчителя педагогічного досвіду, а також недостатній рівень сформованості готовності до проведення педагогічних досліджень ще на етапі професійно-педагогічної підготовки.

Базуючись на методологічному, теоретичному і методичному рівнях осмислення концептуальних засад професійної підготовки, обґрунтовано її особливості для вчителів початкових класів у сучасних умовах. З урахуванням специфіки педагогічної діяльності доведено, що система професійної підготовки вчителів початкових класів розвивається відповідно до цілей та потреб початкової освіти.

Визначальним у моделі ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень є результат – їх сформована готовність. Уточнено основні компоненти визначеної готовності: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний. До критеріїв ціннісно-мотиваційного компонента готовності віднесено особистісно-мотиваційні (емоційний, перспективний, інтелектуальний); когнітивного – когнітивно-дослідницькі критерії (сформованість дослідницьких знань, розвиненість педагогічного мислення); операційно-діялісного – діялісно-творчі критерії (сформованість дослідницьких умінь). На основі розроблених критеріїв виокремлено репродуктивний, конструктивний та творчий рівні готовності студентів до проведення педагогічних досліджень.

У четвертому розділі – **"Науково-методичні засади ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень"** – розкрито особливості оволодіння компонентами готовності майбутнього вчителя початкових класів у визначеному напрямі; охарактеризовано особистісно орієнтовані педагогічні технології; окреслено специфіку організації науково-дослідної роботи студентів та педагогічної практики; розроблено навчально-методичне забезпечення ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень.

Доведено, що важливим у процесі формування ціннісно-мотиваційного ставлення до дослідницької діяльності є вибір активних методів і прийомів навчання. З'ясовано, що ефективному оволодінню ціннісно-мотиваційним та когнітивним компонентами готовності до проведення педагогічних досліджень на різних етапах підготовки сприяють такі прийоми, як "екзистенційний досвід студентів", "конструювання правил професійної поведінки педагога", "прийом порівняння", "висунення гіпотез", "прогнозування", "доведення", "критичний аналіз", "педагогічні парадокси".

Встановлено, що оволодінню студентами когнітивним компонентом готовності до проведення педагогічних досліджень сприяє включення дослідницьких знань у зміст педагогічних дисциплін початкового, бакалаврського та магістерського рівнів вищої освіти; використання педагогічних задач дослідницького характеру, системи питань репродуктивного та творчого характеру для перевірки та самоперевірки знань студентів. Виявлено значний потенціал авторського курсу "Методика педагогічних досліджень у початковій школі", що включений до навчального плану. У процесі вивчення курсу були створені оптимальні умови для інтеграції професійних знань, що забезпечило вдосконалення дослідницьких дій та

основних методів педагогічного дослідження. Оволодінню студентами операційно-діяльнісним компонентом готовності до проведення педагогічних досліджень сприяли різноманітні дослідницькі завдання: за кількістю учасників – індивідуальні, парні та групові; за змістом – діагностичні, гностичні (аналітичні), проектувальні, конструктивні, організаторські.

Упроваджено у процес професійної підготовки особистісно орієнтовані педагогічні технології, що характеризуються гуманістичною спрямованістю на творчий розвиток особистості (інтерактивні, проектні та технології проблемного навчання). Простежено взаємозв'язок їх реалізації. Набув подальшого розвитку механізм використання цих технологій у процесі ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень.

Доведено, що науково-дослідна робота студентів, що моделює майбутню самостійну діяльність, є важливим засобом ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень. Визначено головні завдання, принципи та напрями науково-дослідної роботи студентів. Керуючись принципами наступності, професійної спрямованості, єдності в науковій та навчальній діяльності, урахування вікових та індивідуальних особливостей студентів, розроблено та впроваджено завдання для навчально-дослідної роботи студентів, окреслено тематику курсових та дипломних робіт, розроблено інструктивні матеріали для написання курсових та дипломних робіт у системі ступеневої освіти.

Педагогічна практика розглядається, з одного боку, як важлива складова професійної підготовки майбутніх учителів, спрямована на закріплення та поглиблення в спеціально створених умовах набутих студентами предметних, психолого-педагогічних, методичних знань, умінь та навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності в школі; з іншого – як засіб творчого розвитку та саморозвитку майбутнього вчителя в умовах ступеневої освіти, формування у студентів професійно значущих якостей, педагогічного мислення і готовності до дослідницької педагогічної діяльності.

Уточнено особливості педагогічної практики майбутнього вчителя початкової школи, концептуальні зміни в системі початкової школи. Упроваджено концепцію продуктивного навчання (І. Бом, Дж. Шнайдер), провідною ідеєю якої є виведення навчальної діяльності студентів у зовнішню професійну шляхом організації творчих майстерень. Розроблено систему різнорівневих дослідницьких завдань з кожного виду практики.

Створено навчально-методичне забезпечення ступеневої підготовки

майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень, використання якого сприяло уникненню дублювання змісту та методів підготовки, забезпечило ефективність ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень.

У п'ятому розділі – **"Експериментальна перевірка теоретичних та методичних засад ступеневої підготовки майбутніх учителів до проведення педагогічних досліджень у початковій школі"** – визначено програму та етапи впровадження концептуальної моделі ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів; проаналізовано та узагальнено результати експериментальної роботи; обґрунтовано варіативні моделі ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень; окреслено прогностичні напрями досліджуваної проблеми.

Для проведення діагностичного та формувального етапів педагогічного експерименту визначено репрезентативну вибірку кількості студентів закладів вищої освіти різних регіонів України. Усього в експерименті брало участь 590 студентів. Експериментальну групу (ЕГ) склали 293 студента, контрольну (КГ) – 297. З'ясовано, що початковий рівень підготовки студентів ЕГ та КГ до проведення педагогічних досліджень характеризувався практично однаковими параметрами.

Під час формувального етапу експерименту у КГ протягом тривалого часу здійснювалася підготовка майбутніх учителів за традиційною методикою викладання дисциплін. В ЕГ – упроваджено модель ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень. Формування готовності майбутніх учителів до проведення педагогічних досліджень в ЕГ відбувалося поетапно. Після завершення навчання на кожному етапі підготовки – початковому, бакалаврському та магістерському – було проведено контрольні зрізи в ЕГ і КГ. Дослідження рівня готовності майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень здійснювалось відповідно до логіки наукового пошуку: визначення рівня задоволеності педагогічною професією, проведенням педагогічних досліджень та позитивною динамікою мотиваційної сфери (ціннісно-мотиваційний компонент); виявлення рівня сформованості педагогічного мислення та дослідницьких знань (когнітивний компонент); з'ясування рівня сформованості дослідницьких умінь (операційно-діяльнісний компонент); встановлення рівня готовності до проведення педагогічних досліджень (результат підготовки). Виявлено суттєву різницю між рівнем готовності майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень в КГ та ЕГ на кожному етапі підготовки (табл. 1).

Розподіл майбутніх учителів початкової школи експериментальних та контрольних груп за рівнем готовності до проведення педагогічних досліджень на кожному етапі підготовки

Етапи підготовки	Групи	Кількість студентів	Рівень готовності до проведення педагогічних досліджень											
			репродуктивний				конструктивний				творчий			
			до		після		до		після		до		після	
			абсолютне значення	у %	абсолютне значення	у %	абсолютне значення	у %	абсолютне значення	у %	абсолютне значення	у %	абсолютне значення	у %
Початковий	ЕГ	293	251	85,6	159	54,3	28	9,6	104	35,5	14	4,8	30	10,2
	КГ	297	251	84,5	176	59,3	30	10,1	102	34,3	16	5,4	19	6,4
Бакалаврський	ЕГ	293	162	55,3	109	37,2	101	34,5	130	44,4	30	10,2	54	18,4
	КГ	297	173	58,2	136	45,8	105	35,4	128	43,1	19	6,4	33	11,1
Магістерський	ЕГ	293	112	38,2	60	20,5	127	43,4	157	53,6	54	18,4	76	25,9
	КГ	297	133	44,8	93	31,3	131	44,1	156	52,5	33	11,1	48	16,2

З'ясовано, що на початковому етапі в ЕГ зменшилася кількість студентів з репродуктивним рівнем сформованості готовності до проведення педагогічних досліджень з 85,6 % до 54,3 % (на 31,3 %), а кількість респондентів конструктивного і творчого рівнів збільшилася з 9,6 % до 35,5 % (на 25,9 %) та з 4,8 % до 10,2 % (на 5,4 %) відповідно. Водночас, у КГ кількість студентів репродуктивного рівня зменшилась з 84,5 % до 59,3 % (на 25,2 %), конструктивного збільшилась з 10,1 % до 34,3 % (на 24,2 %), а творчого практично не зросла. На бакалаврському етапі підготовки в ЕГ кількість респондентів репродуктивного рівня зменшилася з 55,3 % до 37,2 % (на 18,1 %), конструктивного збільшилася з 34,5 % до 44,4 % (на 9,9 %), а творчого – з 10,2 % до 18,4 % (на 8,2 %). У КГ кількість студентів репродуктивного рівня зменшилася з 58,2 % до 45,8 % (на 12,4 %), конструктивного і творчого збільшилися з 35,4 % до 43,1 % (на 7,7 %) та з 6,4 % до 11,1 % (на 4,7 %) відповідно. На магістерському етапі підготовки в ЕГ кількість респондентів репродуктивного рівня зменшилася з 38,2 % до 20,5 % (на 17,7 %), конструктивного збільшилася з 43,4 % до 53,6 % (на 10,2 %), а творчого – з 18,4 % до 25,9 % (на 7,5 %). Водночас, у КГ кількість студентів репродуктивного рівня зменшилася з 44,8 % до 31,3 % (на 13,5 %), конструктивного і творчого збільшилися з 44,1 % до 52,5 % (на 8,4 %) та з 11,1 % до 16,2 % (на 5,1 %) відповідно. Виявлено позитивні тенденції підвищення рівня готовності студентів до проведення педагогічних досліджень

в експериментальних групах наприкінці кожного етапу підготовки. Вірогідність розбіжностей в КГ та ЕГ підтверджена за допомогою t-критерію Стьюдента.

Порівняльний аналіз рівнів сформованості ціннісно-мотиваційного когнітивного та операційно-діяльнісного компонентів готовності майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень на початку і наприкінці педагогічного експерименту засвідчив позитивну динаміку щодо підготовки майбутніх учителів-дослідників в експериментальній групі.

У табл. 2 та рис. 2 наведено результати дослідження, що характеризують динаміку змін у рівнях готовності майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень експериментальної та контрольної груп на початку та наприкінці педагогічного експерименту.

Таблиця 2

Динаміка змін у рівнях готовності майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень у студентів експериментальної та контрольної груп (кінцевий результат дослідження)

Група студентів	Рівні готовності до проведення педагогічних досліджень											
	репродуктивний				конструктивний				творчий			
	до		після		до		після		до		після	
	абсолютне значення	у %	абсолютне значення	у %	абсолютне значення	у %	абсолютне значення	у %	абсолютне значення	у %	абсолютне значення	у %
Експериментальна (n=293)	251	85,6	60	20,5	28	9,6	157	53,6	14	4,8	76	25,9
Контрольна (n=297)	251	84,5	93	31,3	30	10,1	156	52,5	16	5,4	48	16,2

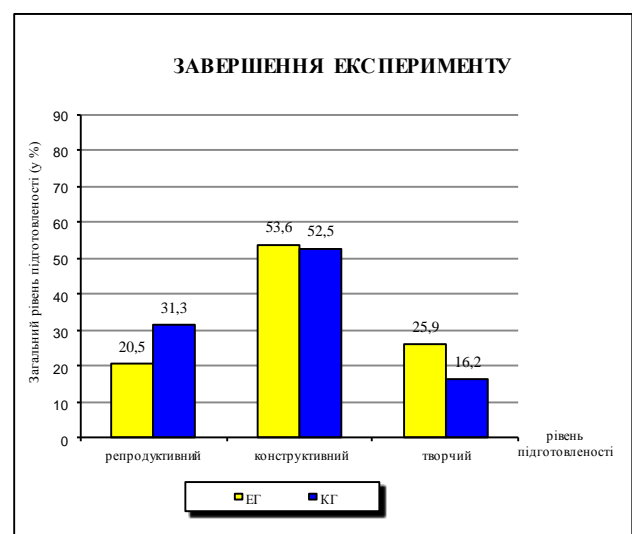
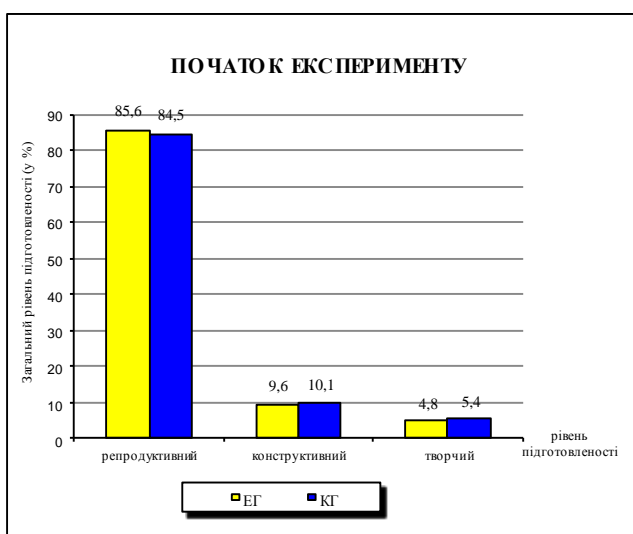

Рис.2 Динаміка змін у рівнях готовності майбутніх учителів до проведення педагогічних досліджень на початку та наприкінці педагогічного експерименту

З'ясовано, що наприкінці експерименту суттєві позитивні зміни відбулися в експериментальній групі, зокрема, творчого та конструктивного рівнів досягли 79,5 % (233 студенти), репродуктивного 20,5 % (60 студентів). У контрольних групах відповідно 68,7 % (204 студенти) та 31,3 % (93 студенти).

Вірогідність розбіжностей рівнів сформованості зазначених компонентів у КГ та ЕГ була доведена за допомогою непараметричного χ^2 – критерію Краскелла-Валліса.

Проведене дослідження засвідчило ефективність концептуальної моделі ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень.

Обґрунтовано варіативні моделі ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень: професійно-практичну (на базі дев'яти класів) та професійно-теоретичну (на базі одинадцяти класів). Доведено, що професійно-практична модель характеризується більш високим рівнем сформованості операційно-діяльнісного компонента готовності.

На основі узагальнених результатів дослідження ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень визначено прогностичні напрями цієї проблеми.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення вітчизняного і зарубіжного досвіду та запропоновано новий підхід до вирішення актуальної наукової проблеми ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень. Результати теоретико-експериментальної роботи підтвердили правомірність висунутої гіпотези, а реалізовані завдання дослідження дали можливість сформулювати такі висновки:

1. В історії розвитку вітчизняної системи ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів чітко простежуються чотири етапи: ідейно-організаційний (кінець XVIII – початок XX ст.), початковий (1917 – 1990 рр.); чотириступеневий (1991 – 2013 рр.); триступеневий (2014 – 2017 рр.).

Позитивними тенденціями у розвитку системи ступеневої освіти майбутніх учителів початкових класів відзначено варіативність ступеневої підготовки (на базі неповної й повної загальної середньої освіти); створення різноманітних типів навчальних закладів для підготовки вчителів початкових класів;

розвантаження навчальних програм, що вивільняє час для самостійної роботи студентів, їх саморозвитку та самовиховання; забезпечення кадрами різних ступенів підготовки відповідних освітніх закладів певного регіону.

Водночас виявлено низку труднощів та невирішених проблем у впровадженні системи ступеневої підготовки вчителів початкових класів: проблема реалізації принципу наступності в педагогічній освіті (завдань, змісту, форм, методів); дублювання назв навчальних предметів, змісту навчального матеріалу на різних рівнях вищої освіти; недостатнє навчально-методичне забезпечення навчального процесу та науково-дослідної роботи студентів на кожному з етапів підготовки.

2. У результаті теоретичного аналізу наукової літератури доведено, що формування у майбутніх учителів початкової школи готовності до проведення педагогічних досліджень є професійною необхідністю, а зазначена проблема – важливою й актуальною в Україні та зарубіжжєм. Визначено та проаналізовано традиційні форми підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень в Україні: написання курсових та дипломних робіт, наукові гуртки, студентські наукові товариства, конкурси наукових робіт, науково-практичні конференції. З'ясовано, що зарубіжний досвід означеної підготовки вирізняється використанням активних форм та методів навчання, які наближають навчальну діяльність до дослідницької.

На основі аналізу вітчизняної та зарубіжної педагогічної літератури виявлено, що оптимізації підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень сприяють дослідницький характер навчальної діяльності студентів, використання особистісно орієнтованих педагогічних технологій, активних методів та форм навчання, які забезпечують розвиток творчих здібностей кожної особистості, її здатність до індивідуальної та колективної наукової праці.

У результаті теоретичного аналізу базових понять дослідження їх класифіковано таким чином: поняття, що розкривають сутність та специфіку ступеневої підготовки фахівців початкової освіти ("підготовка", "професійна підготовка", "ступенева освіта", "ступенева підготовка майбутнього вчителя"); поняття, що відображають дослідницький характер діяльності вчителя ("дослідницька педагогічна діяльність", "науково-дослідна педагогічна діяльність", "педагогічні дослідження"; поняття, які об'єднують дві попередні групи і розкривають предмет нашого дослідження ("підготовка майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень", "готовність майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних

досліджень", "ступенева підготовка майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень").

3. Окреслено специфіку дослідницької діяльності вчителя початкових класів, яка полягає в довготривалій роботі з постійним складом учнів, що дає можливість краще вивчити учнівський колектив та індивідуальні особливості дітей, зміни, які відбуваються з ними впродовж цього часу, та створити відповідні умови для успішного розвитку та саморозвитку кожного учня.

Виявлено, що основними чинниками, які впливають на необхідність проведення педагогічних досліджень учителями початкових класів, є зовнішні (освітні реформи, зміна контингенту учнів та батьків, оновлення вимог до якості початкової освіти, атестація вчителів) та внутрішні (прагнення вчителів до інноваційної діяльності, досягнення якісно нових результатів у навчанні, вихованні та розвитку учнів; прагнення до самовдосконалення, підвищення рівня професійної компетентності, створення та підтримка власного авторитету, отримання вищої категорії і педагогічних звань під час атестації).

Розкрито сутність та форми дослідницької діяльності вчителя: індивідуальна дослідницька робота з метою вдосконалення навчально-виховного процесу в класі та колективна дослідницька діяльність (робота над науковою темою навчального закладу).

Із урахуванням методологічних підходів до ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів та специфіки діяльності вчителя початкових класів обґрунтовано та конкретизовано професіограму вчителя-дослідника початкової школи, як уявного образу вчителя-дослідника для різних типів закладів вищої освіти. Професіограма включає особистісні (дослідницькі якості, педагогічне мислення) та діяльнісно-рольові (дослідницькі знання та вміння) характеристики, необхідні для успішного виконання дослідницької функції вчителя.

4. Обґрунтовано концептуальні засади ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень. Головною концептуальною ідеєю є розуміння процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень як невід'ємної складової їхньої професійної підготовки, що здійснюється поетапно, відповідно до рівнів вищої освіти.

Визначено, що методологічну основу дослідження становлять загальнонаукова методологія, зокрема, основні положення системного та діяльнісного підходів; конкретнонаукова методологія – положення щодо цілісності й наступності змісту професійної підготовки, особливостей

професійної підготовки майбутнього вчителя в умовах ступеневої освіти, аксіологічний, особистісний, професіографічний, технологічний, дослідницький, компетентнісний, задачний підходи до організації освітнього процесу у ході підготовки майбутнього вчителя початкової школи до проведення педагогічних досліджень; принципи наступності та неперервності освіти, професійної спрямованості, забезпечення єдності в науковій та навчальній діяльності, проблемності, професійної мобільності, урахування вікових та індивідуальних особливостей студентів.

В основу підготовки студентів до проведення педагогічних досліджень покладено теорію І. Павлова про біологічну природу дослідницької діяльності людини та положення моделі навчальної діяльності студентів "навчання через дослідження".

5. Визначено критерії та показники готовності майбутніх учителів початкової школи до проведення педагогічних досліджень. До кожного компонента готовності (ціннісно-мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний) виокремлено критерії, за якими здійснювалося дослідження. Критеріальну базу склали три групи: особистісно-мотиваційні (емоційний, перспективний, інтелектуальний); когнітивно-дослідницькі (сформованість дослідницьких знань та педагогічного мислення); діяльнісно-творчі (сформованість дослідницьких умінь). На основі розроблених критеріїв виокремлено репродуктивний, конструктивний та творчий рівні готовності студентів до проведення педагогічних досліджень.

6. Спроектовано концептуальну модель ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень, цільове призначення якої полягає в удосконаленні змісту, методів, форм та умов організації навчального процесу закладу вищої освіти з метою ефективної підготовки вчителя початкових класів до проведення педагогічних досліджень в умовах ступеневої освіти.

Розроблена експериментальна модель характеризується цілісністю, поетапністю реалізації та динамічністю. Виокремлено цільовий, концептуальний, ціннісно-мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний та результативний блоки підготовки. Основними етапами підготовки визначено початковий, бакалаврський, магістерський. Відповідно до принципу наступності на кожному етапі окреслено зміст, форми, методи, прийоми, технології навчання та форми науково-дослідної роботи.

Виділено та проаналізовано педагогічні умови, що забезпечують ефективне функціонування системи ступеневої підготовки та формування

компонентів готовності до проведення педагогічних досліджень: стимулювання мотивації навчання та активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів; організація навчання через дослідження; оптимальне поєднання репродуктивної та творчої діяльності; інтеграція індивідуальних та колективних форм роботи.

Результати педагогічного експерименту підтвердили, що запропонована модель та визначені в ній педагогічні умови є ефективними, оскільки після формувального етапу експерименту найбільш позитивні зміни відбулися в експериментальній групі. Зокрема, в цій групі творчого та конструктивного рівнів досягли 79,5 % (233 студенти), репродуктивного 20,5 % (60 студентів). У контрольних групах відповідно 68,7 % (204 студенти) та 31,3 % (93 студенти).

Аналіз результатів експериментальної роботи здійснювався за допомогою лонгітюдного, порівняльних і статистичних методів. Результати лонгітюдного дослідження свідчать про значні позитивні зміни у показниках готовності до проведення педагогічних досліджень учасників експериментальної групи. Проведене порівняльне дослідження свідчить про суттєві переваги інноваційної підготовки в експериментальній групі. Методи статистичного аналізу доводять достовірність висновків щодо результативності формувального етапу експерименту.

7. Розроблено навчально-методичне забезпечення ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень: навчальні та робочі програми з дисциплін початкового, бакалаврського, магістерського рівнів вищої освіти та спецкурсу "Методика педагогічних досліджень у початковій школі"; навчальні та методичні посібники: "Методика педагогічного дослідження у початковій школі: теорія та практика", в якому представлена система дослідницьких знань, завдань та науково-педагогічних задач; "Актуальні проблеми початкової освіти", в якому висвітлені матеріали для організації проектної діяльності студентів; "Методичні рекомендації до виконання дослідницьких завдань майбутніми вчителями початкових класів під час педагогічної практики", в яких представлено систему різнорівневих дослідницьких завдань для всіх видів практики; "Опорно-інструктивні матеріали до написання та захисту курсових і дипломних робіт". Використання комплексу навчально-методичного забезпечення на кожному рівні вищої освіти сприяло ефективності ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень.

8. Охарактеризовано варіативні моделі ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень: професійно-практичну та професійно-теоретичну. Професійно-практична

модель реалізується на базі дев'яти класів і передбачає ступеневу підготовку на початковому (короткий цикл), першому (бакалаврський) та другому (магістерський) рівнях вищої освіти. Професійно-теоретична модель – на базі одинадцяти класів і передбачає здобуття вищої освіти на першому (бакалаврський) та другому (магістерський) рівнях вищої освіти. На основі порівняльного аналізу рівнів готовності майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень підтверджено більш високий рівень сформованості операційно-діяльнісного компонента готовності у респондентів професійно-практичної моделі.

Викладені в дисертації висновки не вичерпують усіх аспектів дослідження. Подальшої розробки потребують проблеми підготовки до проведення педагогічних досліджень студентів заочної форми навчання, що мають певний досвід практичної діяльності; дослідження нових форм, методів та прийомів у контексті моделі навчальної діяльності студентів "навчання через дослідження". Перспективним аспектом розробки проблеми може бути дослідження особливостей процесу засвоєння дослідницької діяльності студентами інших спеціальностей в умовах двоступеневої підготовки "бакалавр" і "магістр".

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях автора:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Шквир, О. Л. 2018. *Ступенева підготовка майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень*: [монографія]. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.
2. Шквир, О. Л. 2013. *Актуальні проблеми початкової освіти*: навчальний посібник. Хмельницький: ХГПА.
3. Шквир, О. Л. 2012. *Методика педагогічного дослідження у початковій школі: теорія та практика*: навчальний посібник. Хмельницький: ХГПА.
4. Шквир, О. Л. та Дудчак, Г. І. 2012. *Опорно-інструктивні матеріали до написання та захисту курсових і дипломних робіт*. Хмельницький: ХГПА.
5. Шквир, О. Л. 2017. *Методичні рекомендації до виконання дослідницьких завдань майбутніми вчителями початкових класів під час педагогічної практики*. Хмельницький : ХГПА.

6. Шквир, О. Л., 2010. Теоретичні аспекти ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів. В: І. М. Шоробура, гол. ред. *Педагогічний дискурс: зб. наук. праць*. Хмельницький : ХГПА. Вип. 8, с. 241-244.
7. Шквир, О. Л., 2011. Досвід ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів. В: І. М. Шоробура, гол. ред. *Педагогічний дискурс: зб. наук. праць*. Хмельницький : ХГПА. Вип. 9, с. 367-371.
8. Шквир, О. Л., 2011. Проблема педагогічних досліджень у творчій спадщині В. О. Сухомлинського. В: І. М. Шоробура, гол. ред. *Педагогічний дискурс: зб. наук. праць*. Хмельницький : ХГПА. Вип. 10, с. 525-529.
9. Шквир, О. Л., 2012. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень: теоретичний аспект. *Наукові записки кафедри педагогіки: зб. наук. праць*, ч. 1. Харків, с. 236-244.
10. Шквир, О. Л., 2012. Проблема ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів у вітчизняній педагогіці (кінець XVIII – початок ХХ ст.). В: І. М. Шоробура, гол. ред. *Педагогічний дискурс: зб. наук. праць*. Хмельницький : ХГПА. Вип. 11, с. 354-357.
11. Шквир, О. Л., 2013. Дослідницькі педагогічні вміння вчителя початкових класів: теоретичний аспект. *Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць*. Педагогіка та психологія. Чернівці : Чернівецький нац. у-т. Вип. 642, с. 190-198.
12. Шквир, О. Л., 2013. Дослідницький проект як засіб підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень. В: І. М. Шоробура, гол. ред. *Педагогічний дискурс: зб. наук. праць*. Хмельницький : ХГПА. Вип. 14, с. 461-465.
13. Шквир, О. Л., 2013. Дослідницька педагогічна діяльність: сутність та шляхи підготовки до неї. В: П. Ю. Саух, гол. ред. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка: зб. наук. праць*. Житомир : ЖДУ. Вип. 3 (69), с. 161-167.
14. Шквир, О. Л., 2013. Методи підготовки майбутніх учителів до дослідницької діяльності: зарубіжний досвід. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*, [online] Вип. 3. Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2013_3_25.pdf> [Дата звернення 20 серпня 2017].
15. Шквир, О. Л., 2014. Наукові підходи до підготовки майбутнього вчителя-дослідника. *Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук.*

праць. Педагогіка та психологія. Чернівці : Чернівецький нац. у-т. Вип. 679, с. 198-205.

16. Шквир, О. Л., 2014. Проблема професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в педагогічній спадщині К. Ушинського. В: І. М. Шоробура, гол. ред. *Педагогічний дискурс* : зб. наук. праць. Хмельницький : ХГПА. Вип. 16, с. 192-196.

17. Шквир, О. Л., 2014. Специфіка дослідницької діяльності вчителя початкової школи. Вісник *Національної академії Державної прикордонної служби України*, [online] Вип. 3. Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2014_3_14.pdf> [Дата звернення 15 вересня 2017].

18. Шквир, О. Л., 2015. Системи організації навчання майбутніх учителів початкових класів. *Науковий вісник Чернівецького університету* : зб. наук. праць. Педагогіка та психологія. Чернівці : Чернівецький нац. у-т. Вип. 734, с. 183-190.

19. Шквир, О. Л., 2016. Дослідницька діяльність учителя сучасної початкової школи. В: Т. І. Сущенко, гол. ред. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. Запоріжжя : КПУ. Вип. 49 (102), с. 286-292.

20. Шквир, О. Л., 2016. Стан підготовки майбутніх учителів початкових класів до творчої дослідницької діяльності. *Нові технології навчання* : наук.-метод. зб. Інститут інноваційних технологій і змісту МОН України. Київ. Вип. 89. Ч. 1, с. 252-257.

21. Шквир, О. Л., 2016. Аналіз стану підготовки магістрантів до проведення педагогічних досліджень у початковій школі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, № 1 (83), с. 148-153.

22. Шквир, О. Л., 2016. Науково-дослідна робота як засіб підготовки майбутніх учителів початкових класів до дослідницької діяльності. В: І. М. Шоробура, гол. ред. *Педагогічний дискурс* : зб. наук. праць. Хмельницький : ПП Мошак М. І. Вип. 20, с. 197-202.

23. Шквыр, О. Л., 2016. Анализ состояния готовности учителей начальных классов к исследовательской деятельности. "*SCI-ARTICLE.RU*", [online] №31. Режим доступу: <http://sci-article.ru/number/03_2016.pdf> [Дата звернення 01 жовтня 2017].

24. Шквир, О. Л., 2017. Перевірка ефективності впровадження моделі ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень. В: Т. І. Сущенко, гол. ред. *Педагогіка формування*

творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. Запоріжжя : КПУ. Вип. 52 (105), с. 367-374.

25. Шквир, О. Л., 2017. Авторський курс "Методика проведення педагогічних досліджень у початковій школі" як засіб підготовки майбутніх учителів початкових класів. *Молодь і ринок* : щомісячний науково-педагогічний журнал. Дрогобич : "Швидкодрук", № 8 (151) серпень, с. 90-96.

26. Шквыр, О. Л., 2017. Критерии и показатели готовности будущих учителей начальной школы к проведению педагогических исследований. В: М. Ф. Хабибуллин, гл. ред. *Оралдың ғылым жыршысы* : научно-теоретический и практический журнал. Уральск : ТОО "Фирма Сервер+", № 1 (161), с. 59-66.

27. Шквир, О. Л., 2017. Модель ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень. В: І. М. Шоробура, гол. ред. *Педагогічний дискурс* : зб. наук. праць. Хмельницький. Вип. 22. с. 187-192.

28. Shkvyr, O. L., 2017. Preparation of the future primary school teachers to conducting pedagogical researches: the results of ascertaining stage of experiment. In: prof. PhD. Zdeněk Ondřejek, DrSc, šéf.red. *Středoevropský věstník pro vědu a výzkum*. Praha : Publishing house Education and Science. NR 4 (40), pp. 52-57.

29. Shkvyr, O., 2017. Methods and techniques pedagogical thinking development of the future teacher-researcher of primary school. *Innovative solutions in modern science*. Dubai : Center for international cooperation ТК Meganom, № 7(16), pp. 50-61.

Список публікацій, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

30. Шквир, О. Л., 2010. Ступенева підготовка майбутніх учителів початкових класів. *П'яті педагогічні читання пам'яті М. М. Дарманського : проблеми освіти в контексті гуманізації суспільства*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф. Хмельницький, 2 квітня 2010. Хмельницький : ХГПА, с. 159-163.

31. Шквир, О. Л., 2011. Досвід ступеневої підготовки майбутніх учителів початкової школи Англії та Шотландії. *Шості педагогічні читання пам'яті М. М. Дарманського : професійна підготовка педагогічних кадрів в умовах інноваційної перебудови української національної освіти: сучасний стан, проблеми, перспективи розвитку* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. Хмельницький, 31 березня 2011. Хмельницький : ХГПА, с. 24-26.

32. Шквир, О. Л., 2012. Проблема ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів у радянські часи. *Сьомі педагогічні читання пам'яті М. М. Дарманського : професійна компетентність педагогів в умовах*

реформування сучасної освіти : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. Хмельницький, 29 березня 2012. Хмельницький : ХГПА, с. 88-91.

33. Шквир, О. Л., 2013. Вопросы творческой исследовательской деятельности учителя в наследии В. А. Сухомлинского. В: В. Г. Рындак, отв. ред. *Творческая личность : технологии и методика ее развития. Международная научно-практическая конференция*. Оренбург, 23-24 апреля 2013 : сб. статей : в 2 т. Оренбург : Изд-во ОГПУ. Т. 1, с. 193-203.

34. Шквир, О. Л., 2014. Аксиологічний підхід до підготовки майбутнього вчителя-дослідника. В: О. Р. Поляновська, А. П. Маримонська, С. В. Чернюк, уклад. *Актуальні проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах гуманізації вищої освіти* : матеріали всеукр. наук.-практ. конфер. Хмельницький, 26 лютого 2014. Хмельницький : ХГПА, с. 21-24.

35. Шквир, О. Л., 2015. Особистісно орієнтований підхід до підготовки майбутнього вчителя-дослідника. В: О. Р. Поляновська, А. П. Маримонська, С. В. Чернюк, уклад. *Актуальні проблеми підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах гуманізації вищої освіти* : матеріали всеукр. наук.-практ. конфер. Хмельницький, 26 лютого 2015. Хмельницький : ХГПА, с. 23-25.

36. Шквир, О. Л., 2015. Ступенева підготовка майбутніх учителів початкових класів: сутність та зміни. В: А. М. Подоляка, гол. ред. *Наукові праці МАУП*. Вип. 44 (1-2015). Педагогічні науки. К. : ДП "Вид. дім "Персонал", с. 76-81.

37. Шквир, О. Л., 2016. Забезпечення якості початкової освіти майбутніми вчителями на педагогічній практиці. *Педагогічна практика як перша ланка практичного засвоєння педагогічної професії* : матеріали міжвузівської (заочної) науково-практичної конференції (до 95-річчя Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії). Хмельницький : ХГПА, с. 245-249.

38. Шквир, О. Л., 2016. Проблема дослідницької діяльності у психолого-педагогічній літературі. *Сучасні педагогічні дослідження в Україні*: матеріали міжвуз. наук.-практ. конф. аспірантів та молодих учених. Наукові записки : зб. праць молодих вчених та аспірантів ХГПА. Хмельницький, 12 жовтня 2016. Хмельницький : ХГПА. Вип. 5. с 104-112.

39. Шквир, О. Л., 2017. Організація навчання як дослідження – умова ефективної підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень. *Підготовка вчителя нової української школи: проблеми та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвузівської (заочної) науково-практичної конференції. Хмельницький, 28 лютого 2017. Хмельницький : ХГПА, с. 316-319.

40. Шквир, О. Л., 2017. Проблемне навчання як засіб підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень. В: Л. Г. Білий, гол. ред. *Інноваційні технології XXI ст.* : зб. наук. праць. Хмельницький : Вид-во Хмельниц. ін-ту МАУП. Вип. 2, с. 89-97.

41. Шквир, О. Л., 2017. Інтерактивні методи підготовки майбутніх учителів початкових класів до дослідницької діяльності. *Підготовка конкурентоздатного фахівця початкової освіти в контексті реалізації концепції "Нова українська школа"* : зб. матер. Всеукраїнської науково-практичної онлайн конференції. 25 вересня 2017. Луцьк : СНУ, с. 93-96.

Опубліковані праці, які додатково відображають результати дисертації

42. Шквир, О. Л., 2013. Якість початкової освіти. *Державний стандарт початкової загальної освіти : стан, проблеми, перспективи* : матеріали круглого столу та конференції. Хмельницький : ХГПА, с. 69-71.

43. Шквир, О. Л., 2015. Шляхи вдосконалення якості початкової освіти. В: В. Є. Берека, гол. ред. *Формування професійної компетентності педагогів в умовах упровадження Державного стандарту початкової освіти*: зб. наук. пр. Хмельницький : ФОП Мельник, с. 544-548.

АНОТАЦІЇ

Шквир О.Л. Теоретичні і методичні засади ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Житомирський державний університет імені Івана Франка, – Житомир, 2018.

Дисертацію присвячено теоретичним і методичним засадам ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень. Науково обґрунтовано концептуальні засади ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень, що базуються на методологічних підходах та принципах і сприяють поетапному формуванню готовності майбутнього вчителя до проведення педагогічних досліджень. Їх змістовою основою є авторська модель ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень, що являє собою комплекс взаємопов'язаних компонентів

педагогічного процесу на кожному рівні вищої освіти та забезпечує формування у студентів готовності до проведення педагогічних досліджень. Основними блоками моделі визначено цільовий, концептуальний, ціннісно-мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний та результативний. Критеріальну базу дослідження склали три групи критеріїв: особистісно-мотиваційні, когнітивно-дослідницькі, діяльнісно-творчі. На основі розроблених критеріїв виокремлено репродуктивний, конструктивний та творчий рівні готовності студентів до проведення педагогічних досліджень.

Науково-методичні засади авторської моделі реалізовано в межах педагогічного експерименту, який підтвердив ефективність розробленої моделі.

Результати дослідження впроваджені в практику діяльності закладів вищої освіти України.

Ключові слова: ступенева підготовка майбутнього вчителя, педагогічні дослідження, майбутні вчителі початкової школи, готовність майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень.

Шквир О.Л. Теоретические и методические основы ступенчатой подготовки будущих учителей начальной школы к проведению педагогических исследований. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко. – Житомир, 2018.

В диссертации впервые разработаны, научно обоснованы, экспериментально проверены и внедрены теоретические и методические основы ступенчатой подготовки будущих учителей начальных классов к проведению педагогических исследований.

Определены этапы становления системы ступенчатой подготовки будущего учителя и раскрыта сущность обозначенной подготовки. Выявлены трудности и недостатки реализации системы ступенчатой подготовки учителей начальных классов.

Конкретизирован понятийно-категориальный аппарат исследования, который, во-первых, характеризует, сущность и специфику ступенчатой подготовки специалистов начального образования, во-вторых, раскрывает особенности исследовательской деятельности учителя, в-третьих, объединяет две предыдущие группы и раскрывает предмет исследования.

Получили дальнейшее развитие понятия "исследовательский подход к подготовке будущих учителей", "исследовательские умения", "профессиограмма учителя-исследователя". Уточнено содержание понятий "ступенчатая подготовка будущих учителей начальных классов к проведению педагогических исследований" и "готовность будущих учителей начальных классов к проведению педагогических исследований".

Проанализирован творческий опыт отечественных и зарубежных ученых по оптимизации подготовки будущих учителей начальных классов к проведению педагогических исследований.

Выявлены факторы, влияющие на необходимость проведения педагогических исследований учителями современной начальной школы, сущность исследовательской функции учителя начальных классов, определены цель, задачи, формы и результат исследовательской деятельности учителя младших школьников.

С учетом специфики деятельности учителя начальных классов обоснована и конкретизирована профессиограмма учителя-исследователя начальной школы, включающая основные квалификационные характеристики: деятельностно-ролевые и личностные. Определен ряд основных качеств, исследовательских знаний и умений, которыми должен обладать учитель начальных классов.

Обозначены концептуальные основы ступенчатой подготовки будущих учителей начальных классов к проведению педагогических исследований, включающие методологические подходы и способствующие поэтапному формированию готовности будущего учителя к проведению педагогических исследований. Разработана авторская модель ступенчатой подготовки будущих учителей начальных классов к проведению педагогических исследований, которая включает такие блоки: целевой, концептуальный, ценностно-мотивационный, содержательный, операционно-деятельностный и результативный. Раскрыта сущность методологических подходов к ступенчатой подготовке будущих учителей начальных классов в исследуемом направлении: системный, деятельностный, аксиологический, компетентностный, профессиографический, исследовательский, личностный, технологический, задачный. Определены этапы ступенчатой подготовки будущих учителей (начальный, бакалаврский и магистерский).

Уточнено содержание понятия "педагогические условия подготовки будущих учителей начальных классов к проведению педагогических исследований". Выделены педагогические условия, обеспечивающие

функционирование системы ступенчатой подготовки и эффективное формирование каждого из компонентов готовности к проведению педагогических исследований: стимулирование мотивации и активизация учебно-познавательной деятельности студентов, организация обучения как исследования, оптимальное сочетание репродуктивной и творческой деятельности, интеграция индивидуальных форм деятельности с коллективными.

Выявлены критерии и показатели готовности будущих учителей начальной школы к проведению педагогических исследований. Критериальную базу исследования составили три группы критериев: личностно-мотивационные, когнитивно-исследовательские, деятельностно-творческие. На основе разработанных критериев выделены репродуктивный, моделирующий и творческий уровни готовности студентов к проведению педагогических исследований.

Экспериментально подтверждена эффективность внедрения концептуальной модели ступенчатой подготовки будущих учителей начальных классов к проведению педагогических исследований.

На основании результатов проведенного исследования обоснованы вариативные модели ступенчатой подготовки будущих учителей начальных классов: профессионально-практическую (на базе девяти классов) и профессионально-теоретическую (на базе одиннадцати классов). Выявлено, что профессионально-практическая модель характеризуется высоким уровнем сформированности операционно-деятельностного компонента готовности к проведению педагогических исследований.

Разработан учебно-методический комплекс для обеспечения ступенчатой подготовки будущих учителей начальной школы к проведению педагогических исследований. Определены прогностические направления подготовки будущих учителей начальной школы. Результаты исследования внедрены в практику деятельности высших учебных заведений Украины.

Ключевые слова: ступенчатая подготовка будущего учителя, педагогические исследования, будущие учителя начальной школы, готовность будущих учителей начальных классов к проведению педагогических исследований.

Shkvyr O.L. Theoretical and Methodical Principles of Stage Preparation of the Future Primary School Teachers for Conducting Pedagogical Researches. - Qualifying scientific work. – Manuscript.

Dissertation for obtaining scientific degree of the doctor of pedagogical sciences on specialty 13.00.04 – theory and methods of professional education. - Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, 2018.

The dissertation deals with the theoretical and methodical principles of the stage preparation of the future primary school teachers for conducting pedagogical researches. The conceptual bases of stage preparation of the future primary school teachers for conducting pedagogical researches based on methodological approaches and principles, and contributing to the gradual formation of the readiness of the future teacher for conducting pedagogical researches have been scientifically substantiated. Their content basis is the author's model of the stage preparation of the future primary school teachers for conducting pedagogical researches, which is a set of interrelated components of the pedagogical process at each level of higher education and ensures the formation of students' readiness for conducting pedagogical researches. The target, conceptual, value-motivational, content, operational-activity and productive blocks have been determined as the main ones of the model. The criterial basis of the research formed three groups of the criteria: personal-motivational, cognitive-research, activity-creative. On the basis of the developed criteria, the reproductive, constructive and creative levels of readiness of students for conducting pedagogical researches have been singled out.

The scientific-methodical principles of realization of the author's model have been reproduced within the pedagogical experiment, which confirmed the effectiveness of the author's model.

The results of the research have been introduced into the practice of higher educational institutions of Ukraine.

Key Words: stage preparation of the future teacher, pedagogical researches, future primary school teachers, readiness of the future primary school teachers for conducting pedagogical researches.